

Łukasz DULĘBA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-3390-5853

Ostatnia fala demokracji? Współczesna koncepcja dekonsolidacji demokracji i jej krytyki

Streszczenie: Artykuł weryfikuje prawdziwość tezy o zachodzącym procesie dekonsolidacji demokracji, polegającym na osłabieniu wartości demokratycznych w ugruntowanych demokracjach Zachodu. Celem jest zbadanie, czy proces ten stanowi trwały trend, czy jedynie przejściowy spadek zaufania do demokracji. Postawione pytania badawcze obejmują pytania o sam fakt zaistnienia dekonsolidacji oraz spełnienie wymogu realizmu politycznego. Praca analizuje argumenty krytyków, jak i przeciwników koncepcji dekonsolidacji demokracji.

Analiza rozpoczyna się od przeglądu teorii konsolidacji demokracji, uwzględniając jej rozwój i historyczne podstawy. W oparciu o współczesne badania, m.in. Foi i Mounka, artykuł bada argumenty o spadającym poparciu dla demokracji wśród młodszych generacji. Wykorzystując dane empiryczne, takie jak badania World Values Survey, omówiono postawy obywateli wobec demokracji.

Wyniki wskazują, że choć młodsze pokolenia wykazują sceptycyzm wobec tradycyjnych wartości demokratycznych, nie oznacza to całkowitego odrzucenia demokracji, lecz reinterpretację jej ram znaczeniowych. Krytycy dekonsolidacji podkreślają rolę zmian pokoleniowych, redefinicji demokracji i wpływ czynników społeczno-ekonomicznych.

Wnioski sugerują, że dekonsolidacja, choć ukazuje istotne wyzwania, wymaga złożonej analizy, tym bardziej, że jej definicja demokracji odnosi się do perspektywy idealistycznej niemającej odzwierciedlenia w rzeczywistości społeczno-politycznej. Jednym z podstawowych postulatów jest zmiana charakteru badań i uwzględnienia intelektualnego kontekstu demokracji.

Słowa kluczowe: konsolidacja demokracji, dekonsolidacja demokracji, demokracja, demokratyzacja, teoria modernizacyjna, realizm polityczny

Stan współczesnej demokracji na świecie stanowi jeden z najważniejszych problemów badawczych współczesnych nauk politycznych. Obecnie demokracja stanowi podstawowy element organizacji życia społecznego umożliwiający jak najszerszą realizację życiowych potrzeb i celów obywateli. Współcześni badacze uznają demokrację za jedno z najważniejszych źródeł dobrobytu zachodnich społeczeństw (Gerring i in., 2012). Istniejące badania empiryczne wskazują, że demokracje mają pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy, przyczyniając się pośrednio do poszerzania wolności gospodarczej (Acemoglu i in., 2018; de Haan, Sturm, 2003; Przeworski, Limongi, 1993)¹.

¹ Należy zaznaczyć, że stwierdzenie iż demokracja pozytywnie wpływa na rozwój gospodarczy jest uproszczeniem, ponieważ zarówno kategoria demokracji, jak i samo rozumienie rozwoju gospodarczego wymagają większego skonkretyzowania. Niemniej jednak większość badaczy, mimo różnorodności czynników makroekonomicznych określających warunki gospodarcze, a także wielości modeli demokracji, dostrzega związek pomiędzy wartościami demokratycznymi a sytuacją gospodarczą, lecz coraz częściej pojawiają się badania dostrzegające metodologiczne trudności i w związku z tym sceptyczne wobec ostatecznej oceny uznania demokracji za fundamentalną przyczynę do poprawy sytuacji gospodarczej państw (Doorenspleet, 2018, s. 201–226).

Państwa demokratyczne, rzadziej niż inne systemy polityczne wszczynają wojny, a już zupełną rzadkością są wojny pomiędzy dwoma państwami demokratycznymi. W konsekwencji badacze uznają, że demokracje znacząco przyczyniają się do pokojowego współistnienia państw (Hegre, 2014; Rousseau, 2005; Russett, Oneal, 2001). Co więcej, badania wskazują na korelację pomiędzy funkcjonowaniem demokracji a średnią długością życia. W demokracjach przewidywana oczekiwana średnia długość życia jest znacząco wyższa niż w pozostałych reżimach politycznych (Besley, Kudamatsu, 2006; Bollyky i in., 2019; Safaei, 2006). Demokracja stała się reżimem politycznym stającym na straży bezpieczeństwa i dobrobytu obywateli najlepiej wypełniając zadanie obrony jednostek spośród wszystkich innych propozycji politycznych (Runciman, 2019, s. 182–183). Tym samym wielu badaczy dostrzega, że demokracja z konkurującego reżimu politycznego stała się rozwiązaniem, porzucenie którego stanowi egzystencjalne zagrożenie dla całych grup społecznych. Współczesne spory polityczne coraz częściej podkreślają kruchość instytucjonalnych rozwiązań spotykanych we współczesnych państwach demokratycznych. Problemy demokracji nie dotyczą już tylko państw, które jako ostatnie dokonywały transformacji ustrojowej, lecz pojawiają się tam gdzie demokracja wydawała się niepodważalnym fundamentem państwa.

Zmieniające się warunki społeczne silnie wpłynęły na oczekiwania, jak i ocenę funkcjonowania w demokratycznych systemach politycznych na całym świecie. Jeszcze do niedawna badacze z zakresu nauk społecznych byli przekonani o jednoznacznie demokratycznym kierunku reform społeczno-politycznych. Rozwój gospodarczy miał pociągać za sobą automatyczną demokratyzację doprowadzającą do ujednolicenia ideologicznego rodzących się potęg gospodarczych (Lipset, 1959). Liberalna demokracja jest uznawana jako podstawowy element współczesnego ładu politycznego państw o wysokim poziomie rozwoju. Wierzono, że paradygmat demokratyzacji autorytarnych reżimów politycznych stanowi uniwersalny kierunek w dobie globalizacji i gwałtownego urynkwienia wszelkich relacji wymiany. Co więcej, wśród naukowców pojawiały się tezy mówiące, iż istnienie nierówności majątkowych nie ma wpływu na proces demokratyzacji, ale jednocześnie spowalnia i ogranicza konsolidację demokracji (Houle, 2009).

Problemem badawczym w niniejszym tekście jest prawdziwość tezy o zachodzącym procesie dekonsolidacji demokracji (*deconsolidation of democracy*) przyczyniającym się do osłabiania demokratycznych wartości w państwach zachodnich. W celu zapoznania się z argumentacją tej tezy należy prześledzić losy samej koncepcji konsolidacji demokracji bazującej na teorii modernizacji. Teoria ta głosi, że wraz z rozwojem gospodarczym oraz poprawą warunków społeczno-gospodarczych wzrasta poparcie dla wartości demokratycznych (Lipset, Przeworski). Zmiana tych warunków, czyli ograniczenie dobrobytu czy nowe formy komunikacji miały spowodować, że wartości demokratyczne przestały być jedyną alternatywą, a co za tym idzie przyczynić się do kryzysu współczesnej demokracji liberalnej (Foa, Mounk). Ta perspektywa spowodowała, że badacze zaczęli poszukiwać momentu, w którym demokrację można uznać za skonsolidowaną i z drugiej strony, momentu kiedy konsolidacja jest w odwrocie. W poniższej pracy przedstawione zostaną argumenty kształtujące spór dotyczący warunków utworzenia demokracji skonsolidowanej oraz warunków przyczyniających się do odrzucenia demokracji jako najatrakcyjniejszego reżimu politycznego. Brak jednomyślności badaw-

czej powoduje, że trudno jest określić stałe zmienne dotyczące konsolidacji, a co za tym idzie warunki i przyczyny samej dekonsolidacji². Pewnym *novum* wprowadzonym przez autora jest przywołanie perspektywy realistycznej teorii demokracji, wedle której wyobrażenia dotyczące demokracji wiążą się z przyjęciem idealistycznych oczekiwań, które nigdy nie zostaną zrealizowane. Bezkrytyczna idealizacyjna interpretacja idei demokracji narzuca jej bardzo ambitne założenia, którym nie jest w stanie sprostać. Celem badawczym pracy jest weryfikacja koncepcji dekonsolidacji i zestawienie jej z zarzutem dotyczącym idealizacji demokracji przyczyniającym się do zniekształcenia oceny obecnego kryzysu demokracji liberalnej. W takiej perspektywie koncepcje konsolidacji, jak i dekonsolidacji nie będą w stanie opisywać rzeczywistych procesów wpływających na postrzeganie demokracji. W związku z analizą potencjału stabilności współczesnych demokracji oraz możliwości zaistnienia dekonsolidacji demokracji w państwach zachodnich można postawić dwa pytania badawcze:

1. Czy koncepcja dekonsolidacji demokracji właściwie opisuje współczesny kryzys liberalnych demokracji?
2. Czy argumenty padające w dyskusji naukowej dotyczącej dekonsolidacji demokracji spełniają wymogi realizmu politycznego w badaniach nad stanem demokracji?

W celu odpowiedzi na pytania badawcze przyjęta została perspektywa interpretacyjnistyczna, która poprzez zastosowanie metod analizy i krytyki tekstów źródłowych, tworzących debatę naukową wokół stanu teorii demokracji, pozwoli zweryfikować hipotezę badawczą o problematyczności idealizacji idei demokracji. Przyjęta „narracyjna forma wyjaśnienia” umożliwia przeprowadzenie analizy pojęciowej argumentów debaty naukowej wokół koncepcji dekonsolidacji demokracji (Bevir, Rhodes, 2006). Przyjrzenie się argumentom naukowym da odpowiedź na pytanie na ile koncepcja dekonsolidacji rzeczywiście opisuje przyczyny współczesnego kryzysu liberalnej demokracji. Dodatkowo zestawiając argumenty tego sporu z realistyczną teorią demokracji stosowaną przez Christophera H. Achena i Larry’ego Bartelsa sprawdzona zostanie przydatność koncepcji dekonsolidacji dla oceny współczesnego kryzysu demokracji.

W pierwszej części pracy dokonana zostanie weryfikacja historycznego sensu koncepcji konsolidacji. W drugiej części przeprowadzona zostanie analiza argumentów autorów koncepcji dekonsolidacji, jak i postaw krytycznych niedostrzegających erozji wartości demokratycznych we współczesnych demokracjach zachodnich.

Paradygmat konsolidacji demokracji a teoria modernizacji

W 2016 roku, dwóch badaczy: Roberto Stefan Foa oraz Yascha Mounk zwróciło uwagę na paradygmatyczne zaślepienie politologów i politolożek, którzy przez lata funkcjonowali w przekonaniu o rzeczywistym końcu historii i zwycięstwie demokracji jako stabilnego elementu życia politycznego (Foa, Mounk, 2016; Mounk, 2019). Powojenne osiągnięcia polegające na umacnianiu się systemów demokratycznych miały przyczynić się do uznania liberalnej demokracji za końcowy system polityczny, nadając jej permanentną i nieskończoną legitymizację. Upadek bloku komunistycznego

² W kontekście polskim takiej prezentacji dokonał Arkadiusz Lewandowski, który wskazał najważniejsze źródła spadku zaufania dla demokracji liberalnej (Lewandowski, 2024).

i procesy demokratyzacyjne zachodzące pod koniec XX w. miały stanowić dowody na ostateczne zwycięstwo demokracji w jej liberalnym wydaniu. Aprobata dla demokratycznego kierunku przemian społeczno-politycznych wydawała się być całkowicie zobiektywizowana. Jak opisywał Francis Fukuyama, nastrój ostatniej dekady XX w. „znaleźliśmy się w takiej sytuacji, że nie możemy wyobrazić sobie świata radykalnie różnego od naszego” (Fukuyama, 2009, s. 89). Czołowi politolodzy ukuli nawet powiedzenie, że demokracja pozostała bezkonkurencyjnym systemem politycznym: „democracy becomes the only game in town” (Linz, Stepan, 1996, s. 14). Podłożem takiej oceny, dotyczącej egzystencjalnej przewagi demokracji, były między innymi zaadaptowane w dyskursie naukowym założenia teorii modernizacyjnej. Wedle tej koncepcji proces przechodzenia od tradycyjnych społeczeństw do jej nowoczesnej, zliberalizowanej odmiany wymagał zaakceptowania praktyk społecznych nadających społeczeństwom racjonalnego charakteru (Gilman, 2003). Powojenni badacze, uzbrojeni w dane statystyczne zapewniali, że wystarczającym źródłem trwałej demokratycznej stabilności jest dobrobyt państwa odczytywany w kategoriach makroekonomicznych mierników. Takie zapewnienie pojawiło się już w kanonicznym tekście socjologa Seymoura Martina Lipseta, który już w 1959 roku sugerował, że dobrobyt, wysoki poziom uprzemysłowienia, postępująca urbanizacja oraz odpowiedni poziom edukacji są elementami stabilizującymi proces demokratyzacji (Lipset, 1959). Zaprezentowana przez Lipseta koncepcja modernizacji wpływająca na proces demokratyzacji została odrzucona przez późniejsze politologiczne i ekonomiczne interpretacje (Acemoglu i in., 2008, 2009; Diamond, 1992). Adam Przeworski oraz inni badacze wskazywali na fakt, że wysoki poziom zamożności może pozytywnie wpływać na trwałość demokratycznych procedur w państwie, lecz brak jest dowodów, by to właśnie polepszająca się sytuacja gospodarcza kierowała państwa od systemów autokratycznych w stronę demokracji (Przeworski, Limongi, 1997).

Paradygmatyczna pozycja koncepcji konsolidacji pojawiła się jako rezultat przekonania o istnieniu postępujących po sobie fal demokratyzacji, które stanowią obiektywny element postępu społecznego od początku XIX w. Falom demokratyzacji towarzyszyły zawsze okresy odwrotu cofające demokratyczne reformy. Mimo iż „historia jest nieuporządkowana”, ani nie jest „jednokierunkowa”, to procesy demokratyzacyjne wykazują istnienie stałego cyklu „dwa kroki w przód, jeden krok wstecz”, co oznacza, że fala odwrotu nigdy nie niwelowała wszystkich zmian wprowadzonych przez system demokratyczny (Huntington, 1995, s. 35). Badacze i badaczki mieli świadomość, że demokratycznym przemianom nie towarzyszy automatyczna stabilizacja. Oczekiwano jednak iż przy istnieniu odpowiednich warunków, przede wszystkim rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, demokracja stanie się systemem na tyle stabilnym, by rozwiązań wszelkich problemów politycznych, społecznych czy gospodarczych szukać w ramach systemu demokratycznego, a nie poza nim (Diamond, 1994). Politolodzy i politolożki, zarówno wtedy, jak i dzisiaj obawiają się, na ile opisywany przez Huntingtona proces trzeciej fali jest urzeczywistnieniem transformacyjnego optymizmu i nowe demokracje rzeczywiście osiągną dojrzałość i polityczną stabilność (Haggard, Kaufman, 2016; Schedler, 1998, s. 91). Koncepcja konsolidacji demokracji wyjaśniała ówczesną sytuację, wpływając także na przekonania względem tzw. starych, bezspornie ugruntowanych demokracji. Problemem badawczym ówczesnych politologów był deficyt demokracji w Ameryce

Południowej czy w Europie Środkowej. Mało kto po zwycięskiej „zimnej wojnie” pozwolił sobie na poddanie w wątpliwość przywiązania dla demokratycznych przekonań w takich państwach jak Wielka Brytania czy Stany Zjednoczone. Co więcej, mało kto podważał niezłomność demokratycznych procedur (Mounk, 2019). Oczywiście przez lata badacze krytykowali stan demokracji, wskazując na coraz niższy poziom zaangażowania obywatelskiego czy zagrożenia związane z nierównościami społecznymi (Bartels, 2008; Putnam, 2008), lecz nigdy tak jak obecnie nie wskazywano na egzystencjalne zagrożenie względem podstawowych wymogów współczesnej demokracji: wolnych wyborów, trójpodziału władzy, czy wolnego dostępu do informacji (Grayling, 2017; Keane, 2020; Levitsky, Ziblatt, 2018; Mounk, 2019; Runciman, 2019).

Według samego Mounka, istnieją trzy podstawowe elementy charakteryzujące malejące poparcie dla współczesnych wartości demokratycznych. Po pierwsze, powojenna legitymizacja w dużym stopniu skorelowana była z budową bezpieczeństwa socjalnego zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Europie Zachodniej. Współczesny brak zaufania dla instytucji demokratycznych to konsekwencja pojawienia się niepewności dotyczących podstawowych elementów życia społecznego. Deregulacja gospodarki w latach 80-tych oprócz uwolnienia przedsiębiorczości przyczyniła się do destabilizacji polityki pełnego zatrudnienia. Opierając funkcjonowanie gospodarki na zasadach wolnorynkowych, odwzorowujących niestabilność tendencji rynkowych, odejście od opiekuńczej roli państwa miało przynieść spadek zaufania dla jego instytucji. Po drugie, wedle Mounka, inkluzyjność polityki migracyjnej w obliczu narastającej niepewności przynosi jedynie podejrzliwość. Imigranci stają się naturalną grupą, która w kontekście przynależności i partycypacji zostaje obciążona dodatkowym (pozaobywatelskim) statusem. „Wieloetniczna demokracja” skonstruowana wedle uznania tożsamości, a nie obywatelstwa to według Mounka błąd wynikający z odrzucenia podstawowych wartości liberalnych. Po trzecie, nowe technologie przyniosły niekontrolowany proces zmian komunikacyjnych o wydawałoby się demokratyzacyjnym charakterze, a wykorzystywanym przez antydemokratyczne i antyliberalne grupy interesu. Stanowi to bezpośrednie zagrożenie dla demokracji z samego faktu tworzenia iluzji podtrzymującej nieufność wobec wszelkich instytucji demokratycznych (Mounk, 2019).

Konsolidacja demokracji

Pojęcie konsolidacji demokracji zajmuje podstawowe znaczenie w słowniku badaczy i badaczek procesów demokratycznych. Koncepcja ta pojawiła się jeszcze w latach 70-tych XX w. wśród autorów zajmujących się teorią porównawczą w kontekście transformacji systemów politycznych (Linz, 1978). Proces konsolidacji demokracji uznawany był za fundamentalny element utrzymania demokratycznego porządku w państwie, które przechodziło tranzycję od ustroju autorytarnego w kierunku demokracji. O ile w czasie tranzycji charakter przemian wynika z przekonań formacji rządzącej, o tyle porażka konsolidacji przekreśla szanse na sukces dla wybranego reżimu politycznego (Linz, 1978, s. 42–49). Kolejne prace teoretyczne, publikowane w czasie przemian systemowych w Europie Środkowo-Wschodniej podkreślały znaczenie konsolidacji jako post-tranzycyjnego

elementu w stabilizacji reżimu demokratycznego³. W odróżnieniu od tranzykcji systemowej, konsolidacja ostatecznie utrwalała autorytet demokratycznych wartości (O'Donnell, Schmitter, 1986, s. 31). Kwestią sporną stawały się odpowiednie warunki odróżniające demokrację od demokracji niepełnych czy różnorodnych poliarchii i ich wpływu na proces konsolidacji. Przyjęcie za typ idealny przykładów państw wysokorozwiniętych również nadaje pojęciu konsolidacji partykularne znaczenie (O'Donnell, 1996). W tym właśnie kierunku szły nowe interpretacje, które zupełnie inaczej odczytywały procesy demokratyzacyjne. Mierzyły one stabilność systemu, względem symptomatycznego dla danego państwa wzorca kulturowego czy możliwości negocjacyjnych kształtujących praktyki demokratyczne (Lijphart, 1969, 1984). Według holenderskiego politologa Arenda Lijpharta, trudno jest zestawiać w ramach stabilizacji systemowej różnorodne modele demokratyczne, gdyż ich porównanie odebrałoby wielu państwom status demokratycznych (Lijphart, 2012, s. 6–7). Demokracja konsensualna, gdzie negocjowalność władzy jest na porządku dziennym, nie posiadałaby statusu konsolidacyjnego. Takie podejście w rzeczywistości podważało sprawność i przydatność pojęcia konsolidacji demokracji, tym samym pojęcie to dla politologii musiało zostać przemyslane na nowo.

Zdaniem Andreasa Schedlera, perspektywa konsolidacji od początku jej powstania borykała się z teoretycznymi błędami mogącymi niesłusznie wpłynąć na jej praktyczne konsekwencje (Schedler, 1998). Z czasem termin ten przybrał tak różnorodne znaczenia, że jego naukowa przydatność była mocno ograniczona. Początkowo bowiem, konsolidacja oznaczała, że system demokratyczny nie posiada żadnych alternatyw, które byłyby obecne w dyskursie publicznym (Beetham, 1994). Badacze zaczęli stopniować konsolidację zmieniając jej definicję ze stanu (skonsolidowana demokracja) na proces (konsolidacja demokracji). Wraz ze stopniowym procesem demokratyzacji w Europie i na świecie, wśród politologów i politolożek rosło przekonanie o istnieniu zobiektywizowanych warunków umożliwiających powstanie tzw. „skonsolidowanej” demokracji (Linz, Stepan, 1996). Koncepcja ta opiera się na schumpeterowskim przekonaniu o proceduralnych warunkach systemu demokratycznego, istnieniu jasno sformułowanej granicy, która stwierdzałaby o demokratyczności, bądź nie, reżimu politycznego. Zdaniem Josepha Schumpetera, określenie demokratycznego systemu politycznego jest uzależnione od proceduralnych rozwiązań, gwarantujących warunki dla zaistnienia systemu demokratycznego. Schumpeter odrzucił „klasyczne” rozumienie demokracji rozwijającej idee umowy powszechnej i dobra wspólnego. Minimalna koncepcja demokracji dotyczyła przede wszystkim organizacji i przeprowadzenia wolnych wyborów: „metoda demokratyczna jest tym rozwiązaniem instytucjonalnym dochodzenia do decyzji politycznych, w którym jednostki uzyskują moc decydowania poprzez walkę konkurencyjną o głosy wyborców” (Schumpeter, 1995, s. 336–337). Można by więc uznać, że wszelkie perturbacje, które dotyczą współczesne demokracje nie zachwieją jej minimalistyczną definicją, dopóki zorganizowane wybory powszechne kreować będą sytuację konkurencji. Podążając tropem Schumpetera, Robert Dahl oprął swoją minimalistyczną perspektywę

³ Politolodzy różnią się w opinii dotyczącej umiejscowieniu konsolidacji reżimu demokratycznego w stosunku do procesu tranzykcji. Wedle części z nich konsolidacja stanowi ostatnią fazę tranzykcji, z kolei część badaczy uznaje konsolidację za możliwą dopiero po zakończeniu tranzykcji, w sytuacji gdy np. demokracja staje się jedyną alternatywą dla reżimów politycznych (Antoszewski, 2004, s. 181–182; Linz, 1990, s. 158; O'Donnell, Schmitter, 1986, s. 6).

względem demokracji na uznaniu jej liberalnego kształtu. Perspektywa proceduralna spowodowała powiązanie z liberalnym kanonem wartości politycznych i stworzyła listę wymogów, które utworzyły jeden powszechnie obowiązujący system (Dahl, 2012, s. 439–440). To właśnie przypisanie demokracji do liberalnego słownika ma stanowić jeden z podstawowych problemów współczesnych demokracji (Mounk, 2019, s. 41–43).

Warto w tym miejscu przywołać rezultaty badań jednej z głośniejszych prac politologicznych ostatniej dekady autorstwa Achena oraz Bartelsa. Badacze zwracają uwagę, że współczesna debata posługuje się pojęciem demokracji, które nie posiada swojego realnego odpowiednika w rzeczywistym świecie. Politolodzy kwestionują istniejące przekonanie o racjonalności wyborców i ich zdolności do podejmowania świadomych decyzji politycznych, wskazując na wpływ tożsamości grupowych i ograniczonych zdolności poznawczych na proces podejmowania decyzji wyborczych. Wedle amerykańskich badaczy obywatele kierują się lojalnością wobec partii, identyfikacją z grupami społecznymi i uproszczonymi metodami oceny rzeczywistości (Achen, Bartels, 2016). Tym samym poddana zostaje w wątpliwość nieideologiczna zawartość koncepcji demokracji, lecz jej narracyjne odczytanie, które stanowi rezultat tego jak mieszkańcy państw demokratycznych oceniają realne funkcjonowanie demokracji.

Dekonsolidacja demokracji

W tym miejscu dochodzimy do koncepcji dekonsolidacji, mówiącej o tym, że istniejąca formuła demokracji w mniejszym stopniu stanowią najatrakcyjniejszą formułę rządów we współczesnym świecie. Idea konsolidacji demokracji wynika z obserwacji istotnych zmian, które w drugiej połowie XX wieku zachodziły w państwach autorytarnych, a które odrzucały autorytarne rozwiązania na rzecz demokratycznych reform, wprowadzając równe i wolne wybory powszechne. Na ich tle stabilne demokracje wydawały się być niepodważalnymi oazami stabilności procedur demokratycznych. Stare demokracje miały być wzorcami dla państw, które dopiero w trzeciej fali wchodziły na ścieżkę demokratyzacyjną. Proces dekonsolidacji polega na erozji przekonań w nadrzędność i stałość tych zasad.

Według Foi i Mounka, politolodzy i politolożki błędnie ocenili perspektywę demokratycznych przemian po 1989 r. Krytykowani badacze i badaczki, a wśród nich Ronald Inglehart, Pippa Norris, Christian Welzel czy Russell Dalton byli przekonani, iż wady systemu demokratycznego zostaną zdiagnozowane poprzez mechanizmy kontroli i równowagi oraz wyjaśnione w ramach istniejących demokratycznych procedur. Liberalna demokracja miała być systemem, który za pomocą narzędzi samoregulacji będzie w stanie przeciwdziałać wszystkim bolączkom, jakie mogą pojawić się u jej wrót. Istniało przekonanie, że nowe pokolenia, całkowicie wychowane pośród demokratycznych wartości, odpowiedzi na problemy demokracji będą szukać w ramach istniejących instytucji demokratycznych (Foa, Mounk, 2016). Poprzez proces socjalizacji nowe pokolenia wchodzące w demokrację absorbowały nowe zasady, utożsamiając się z nimi. Nagrodą za poparcie demokracji miał być cały katalog wolności i swobód, które były niedostępne w reżimie niedemokratycznym (Mishler, Rose, 2002).

Od lat 90-tych XX w. pojawiły się nowe procesy społeczne, w których dotychczasowe elementy stabilizujące zmieniły swoje znaczenie. Według Mounka tymi zmiennymi

mającymi wpływ na proces absorpcji wartości demokratycznych jest m.in. zastój szybkiego wzrostu poziomu życia, który towarzyszył rozwiniętemu demokracjom w okresie powojennym aż do późnych lat 80-tych. Ówczesny dochód podwajał się w odstępie 25-letnim (Mounk, 2019). Obecnie, mimo rosnącej produktywności, dochód typowego gospodarstwa domowego znacząco odstaje od krzywej wzrostu, co przekłada się na brak akceptacji systemowych rozwiązań nieprzynoszących oczekiwanych zmian w redystrybucji (Timoneda, 2021). Drugim elementem, według Mounka nieobecnym w czasach powojennej stabilizacji demokracji, jest wpływ imigracji na postawę społeczną podważającą zaufanie do politycznych rozwiązań proponowanych przez rządzące elity. O ile bowiem imigranci stanowili społeczne tło powojennej Europy, o tyle Mounk zwraca uwagę na nieistniejące wcześniej, jego zdaniem, próby politycznego upodmiotowienia nowych grup społecznych. Trzecim czynnikiem przeddefiniującym znaczenie współczesnej demokracji jest masowa komunikacja, kiedyś dostępna dla wybranych, dzisiaj możliwa praktycznie dla każdego. Według Mounka przyniosła ona główną zmianę układu sił ułatwiając przeprowadzenie politycznej destabilizacji (Mounk, 2019).

W krytycznym tekście otwierającym spór o aktualność procesów demokratyzacyjnych „The Democratic Disconnect” Foa i Mounk badali, czy demokratyczne instytucje w bogatych krajach Zachodu tracą na znaczeniu i czy istnieje realne zagrożenie dla stabilności systemu demokratycznego. Autorzy wykorzystując dane z badań World Values Survey argumentowali, że nowe pokolenia są mniej zaangażowane w tradycyjne formy uczestnictwa politycznego, a ich członkowie są bardziej krytyczni wobec elit. Nie oznacza to ostatecznie, że nie wierzą w demokrację, jednak istnieje rosnące poparcie dla autorytarnych rozwiązań, zwłaszcza wśród bogatych i młodych, co może stanowić poważne zagrożenie dla przyszłości demokracji (Foa, Mounk, 2019). Według autorów, przeświadczenie o konsolidacji demokracji i stabilności systemu demokratycznego w takich państwach, jak Francja, Szwecja czy Stany Zjednoczone musi zostać zakwestionowane. Biorąc pod uwagę różnicę legitymizacji reżimu politycznego od legitymizacji rządu, autorzy uwzględnili cztery elementy wskazujące na pogłębianie erozji demokracji: poparcie dla systemu jako całości, stopień poparcia głównych instytucji liberalnej demokracji (np. prawa obywatelskie), chęć forsowania politycznych pomysłów w istniejącym systemie politycznym oraz otwarcie na alternatywy wobec systemu autorytarnego (np. reżim wojskowy) (Foa, Mounk, 2016, s. 6).

Z danych dostępnych w ramach World Values Survey wynika, że w ostatnich dekadach powiększa się liczba obywateli państw zachodnich coraz bardziej krytycznych wobec podstawowych wartości demokratycznych. Pierwszą zmienną wskazującą na spadek poparcia dla tych zasad jest obniżka poparcia dla wartości demokratycznych wśród członków młodego pokolenia. Odmiennie od starszych pokoleń młodsza generacja w większym stopniu nie postrzega demokracji jako systemu determinującego istnienie podstawowych praw obywatelskich. Młodsze pokolenia w dużo większym stopniu zrównują atrakcyjność demokracji z innymi reżimami politycznymi. Liczba uznających demokrację za niezbędny warunek dla ich funkcjonowania w danym państwie jest ponad dwukrotnie mniejsza wśród młodszych generacji niż w najstarszych⁴ (Foa, Mounk,

⁴ Dla pokolenia przedwojennego udział uznających demokrację za niezbędną wynosi ponad 70 proc., a dla pokolenia urodzonego w latach 80-tych, fakt funkcjonowania w demokracji jest istotny dla ok. 30 proc. badanych (Foa, Mounk, 2016, s. 7).

2016, s. 8). Kolejnym wskaźnikiem zachodzącej dekonsolidacji demokracji jest mniejsza akceptacja dla instytucji liberalnej demokracji. Młode generacje nie podzielają wartości liberalnych w takim samym stosunku jak mieszkańcy urodzeni we wcześniejszych dekadach. Również, im młodsza generacja tym mniej istotne dla demokracji są takie wartości jak wolne wybory czy prawa obywatelskie. Erozja dotychczasowego modelu demokratycznego jest widoczna w wyraźnym spadku zainteresowania i zaangażowania w życie publiczne, w szczególności, znowu, dotyczy to młodszych pokoleń. Wycofanie z udziału w tradycyjnych formach życia politycznego i społecznego: członkostwo w partiach politycznych, członkostwo w związkach zawodowych czy ostatecznie sam udział w wyborach powszechnych. Spadek zaangażowania nie dotyczy jednak tylko i wyłącznie formalnego członkostwa i partycypacji społecznej, młodsze pokolenia w większym stopniu niż starsi rezygnują z udziału w protestach politycznych i nie identyfikują się z jakimikolwiek ruchami społecznymi. Zainteresowanie tematyką polityczną odnotowuje znaczący spadek w kolejnych pokoleniach mieszkańców Zachodu.

Wedle Foi i Mounka, konsolidacja demokracji była uzależniona od trzech warunków wyznaczających siłę uznania wartości demokratycznych: stopień poparcia dla demokracji jako systemu rządów, stopień do jakiego partie i ruchy antysystemowe pozostają słabe bądź nie istnieją oraz poziom akceptowalności zasad demokratycznych. Im większy stopień poparcia dla demokracji jako systemu rządu i akceptowalność zasad demokratycznych oraz niski udział partii i ruchów antysystemowych w debacie publicznej, tym skala konsolidacji jest silniejsza (Foa, Mounk, 2016, s. 15). Zdaniem wspomnianych badaczy koncepcja konsolidacji demokracji pozwala nam zrozumieć możliwość odrotu od stabilnego systemu politycznego i przerwania stałej demokratyzacji wartości politycznych w danym państwie. Jeśli bowiem zaistniała sytuacja, która spowodowała, że obywatele zaakceptowali oraz utożsamiają się z zasadami demokratycznymi, to może zaistnieć sytuacja, która będzie prowadziła do odwrotnego procesu⁵. Politolodzy i politolożki w latach 90-tych XX-wieku byli przekonani, że sensem konsolidacji jest brak możliwości przyjęcia antydemokratycznych procedur w sprawnym reżimie demokratycznym. Jakikolwiek rozpad skonsolidowanej demokracji musiałby być spowodowany przyczynami zewnętrznymi, na które skonsolidowana demokracja nie znalazła rozwiązania (Linz, Stepan, 1996, s. 16). Skonsolidowana demokracja była bezpieczna o tyle, o ile istniało masowe poparcie dla wartości i procedur demokratycznych (Foa, Mounk, 2017, s. 9).

Krytyki dekonsolidacji

W odpowiedzi na tezę o nadejściu dekonsolidacji demokracji pojawiły się liczne komentarze kwestionujące kasandryczne opinie na temat nastającego końca demokratycznej dominacji. Wedle Erika Voetena, holenderskiego politologa z Uniwersytetu Georgetown, podstawowym problemem autorów tezy o dekonsolidacji demokracji jest kwestia podejścia do posiadanych danych i odpowiedniej ich interpretacji. W bezpośred-

⁵ Steven Levitsky oraz Daniel Ziblatt przedstawiają historyczne przykłady odwrotności konsolidacji demokracji, kiedy to transformacja systemowa polegała na odchodzeniu od demokracji w stronę autorytaryzmu (Levitsky, Ziblatt, 2018, s. 19–41).

niej odpowiedzi na tekst Foi i Mounka, Voeten stwierdza, że z grupy skonsolidowanych zachodnich demokracji (15 państw UE oraz Stany Zjednoczone, Kanada, Szwajcaria, Nowa Zelandia, Australia i Norwegia) tylko w Stanach Zjednoczonych można dostrzec wzrost rozczarowania demokracją i jednocześnie zainteresowanie alternatywnymi reżimami. Z pozostałych demokracji skonsolidowanych jedynie w Meksyku widoczny jest stały trend postrzegający demokrację jedynie jako jedną z rozważanych „ofert” (Voeten, 2017). W innych państwach, jak np. w Polsce, na Węgrzech i w Chorwacji istotną alternatywą są rządy technokratyczne, niemniej demokracja niemal wszędzie niezmiennie, posiada powszechne poparcie społeczne. Tym samym, zdaniem Voetena, w oparciu o istniejące dane nie można stwierdzić, że skonsolidowane demokracje doświadczają odrotu od demokratycznych wartości, a ich społeczeństwa w coraz większym stopniu akceptują pojawienie się autokratycznych instytucji.

W zupełnie inny sposób na problem demokracji spoglądał Ronald Inglehart, który podzielał stanowisko Mounka i Foi dotyczące przesłanek świadczących o spadku poparcia dla wartości demokratycznych. Jego zdaniem, mimo słabnącego przywiązania młodych pokoleń do wartości demokratycznych pozytywny sentyment względem demokracji wzrośnie przy poprawie procesów modernizacyjnych. Modernizacja wiąże się z podniesieniem standardów życiowych, co zdaniem Ingleharta przekłada się na wzrost poparcia dla wartości demokratycznych. Rzucająca się w oczy dysfunkcjonalność amerykańskiego rządu również odpowiada za wzrost ambiwalentnego sentymentu względem demokracji w młodszych pokoleniach. Brak oczekiwanej zmiany względem polityki ekonomicznej mógłby przynieść dalsze rozwarstwienie, doprowadzając do konfliktu pomiędzy elitą a masami. Taka sytuacja doprowadzi do wyłonienia władzy opartej o koalicję masowych wyborców, którzy zabezpieczą demokrację przed rządami nielicznej elity. Co znamienne dla idealistycznej perspektywy Ingleharta, jest on przekonany o wyższości demokratycznych procedur, gdyż kieruje nimi zasada „jedna osoba, jeden głos” (Inglehart, 2016, s. 22).

Inaczej wygląda stanowisko politolożki Amy Alexander i politologa Christiana Welzela, dla których fatalistyczne wizje Foi oraz Mounka wydają się być mocno przeszacowane. Przede wszystkim Foi i Mounk znacząco przeskalowują różnice wiekowe dotyczące poparcia dla demokracji. Po drugie, ich zdaniem nie można zrównywać wieku z podziałem na generacje, pewne oczekiwania względem rzeczywistości wynikają, z posiadanego wieku i są zmienne. Co istotne, badania autorów też o procesie dekonsolidacji demokracji nie są wrażliwe na przemiany, jakim podlegała sama idea demokracji. Koncepcja demokracji zawsze pozostaje w kontekście danego okresu historycznego, czy też społecznego. Poparcie dla demokracji wyróżnia się zmiennym znaczeniem i obwarowane jest innymi warunkami, które różne pokolenia odbierają inaczej, i którym przypisują inne wartości w hierarchii idei politycznych. (Alexander, Welzel, 2017, s. 2–3). Przykładowo, ruchy emancypacyjne stworzyły nową przestrzeń dla dyskursu politycznego, w której wiele standardów moralnych, jak i politycznych uległo przekształceniu. Tym samym używanie pojęcia demokracji, które determinowało odpowiedzi 50 lat temu i obecnie musi podlegać weryfikacji.

W podobnym tonie mieści się krytyka amerykańskiej politolożki Pippy Norris, która stara się dyskusję o erozji demokratycznych wartości odczytywać w kontekście koncepcji konsolidacji demokracji (Norris, 2017, s. 2). Zestawiając ze sobą trzy konteksty

przemian: kulturowy, konstytucjonalny i behawioralny, badaczka przedstawia odmienną interpretację współczesnych problemów państw demokratycznych. Wedle Norris, jeśli prawdą byłoby, jak widzą to Foa i Mounk, że starsze pokolenia w większym stopniu podzielają wartości demokratyczne, wówczas ich udział w wyborach powinien wskazywać na poparcie kandydatów wyróżniających się poszanowaniem dla tych wartości. Jak wskazuje amerykańska badaczka, to nie młode pokolenia są tymi, które przyczyniają się do zachwiania wartości demokratycznym w instytucjonalnym kontekście. Należy odróżnić populizm od autorytaryzmu oceniające wszelkie alternatywy wobec współczesnych demokracji. Dzięki takiej perspektywie można dostrzec, że np. część populistycznych argumentów kwestionuje współczesne wartości demokratyczne z pozycji deficytu demokracji, a nie w celu budowy politycznej alternatywy wobec samej idei demokracji (Norris, Inglehart, 2019, s. 429).

Koncepcja dekonsolidacji a realistyczna teoria demokracji

Realistyczna koncepcja demokracji zaproponowana przez wspomniani wcześniej duet badaczy: Achena i Bartelsa, znacząco wzbogaca debatę dotyczącą współczesnego stanu demokracji. Ich wpływową pracę można potraktować jako przełamanie impasu, który tworzył dwa osobne obozy intelektualne: z jednej strony, badacze empiryczni, a z drugiej, normatywnie usposobieni teoretycy i filozofowie polityczni niedostrzegający własnych dokonań i ustaleń względem koncepcji demokracji (Sabl, 2015). Achen i Bartels stawiają w swojej pracy śmiałą tezę, wedle której dzisiejsza interpretacja demokracji jest obciążona błędem idealizmu. Idealizm ten dotyczy postrzegania demokracji, jako zestawu idei, które zapewniają ludzi, że stanowi ona „etycznie uzasadnioną formę rządów, mającą na uwadze ich interesy” (Achen, Bartels, 2016, s. 1). W rzeczywistości obywateli w dużej części mają ograniczone zainteresowanie debatami politycznymi. Duża ich część nie zna programów politycznych danych partii politycznych, czy też nie zna ideologicznej zawartości ich przekazu. Bardzo często ich wybory polityczne wynikają z długoletniej przynależności partyjnej. Identyfikacja partyjna jest jedynie jednym z elementów przynależności do grupy społecznej. Ich przynależności grupowe mają w większym stopniu charakter etniczny, rasowy, zawodowy, czy religijny. Poglądy polityczne są często odbiciem partyjnych przekazów, a nie odwrotnie. To nie poglądy obywateli nadają kształt decyzjom politycznym, lecz partyjne lojalności odpowiadają za poparcie dla ich realizacji. Tym samym główne założenie jakoby demokracja polegała na realizacji interesów obywateli jest nietrafione (Achen, Bartels, 2016, s. 299). To założenie można rozciągnąć na postrzeganie samej demokracji. Ruchy populistyczne kontestujące całość systemu liberalnej demokracji odwołują się do takich interpretacji, które są nie do spełnienia w warunkach pluralizmu społecznego (Urbinati, 2014, s. 128–170). Wskazują one demokrację jako przyczynę wszelkich problemów społeczno-gospodarczych.

Na czym więc polega realistyczna wizja demokracji? Przede wszystkim autorzy przekonują do odrzucenia wiary w racjonalność ludzkiego działania. Nie chodzi tutaj o uznanie obywateli za nieodpowiedzialnych za podejmowanie decyzji, lecz fakt istnienia niezliczonej liczby bodźców, informacji czy motywów działania, których obecność uniemożliwia znalezienie jednowymiarowej formy racjonalności. Odmienne więc od

współczesnych epistemicznych alternatyw, realizm zwraca się w kierunku fundamentalnych kategorii ze słownika teorii politycznej: władzy czy legitymizacji i to w nich dostrzega źródło kryzysu, jak i możliwość naprawy współczesnych demokracji. Koncepcja dekonsolidacji demokracji głosi, że zmiana czynników społeczno-gospodarczych kształtuje postawy, które w większym stopniu akceptują autorytarne rządy kosztem wartości demokratycznych. Perspektywa realistycznej teorii demokracji pozwala nam stwierdzić, że to nie same wartości demokratyczne stanowią źródło kryzysu, lecz brak władzy i kontroli społeczeństw nad decyzjami politycznymi (Bagg, 2018).

Jeśli przyjrzymy się pracom wskazującym na faktyczność funkcjonowania procesu dekonsolidacji demokracji znajdziemy w nich również wizję demokracji, która stanowi wypadkową idealistycznych założeń. Pomijając argumenty dotyczące błędnych interpretacji badań opinii publicznej, przekonanie o racjonalności wyborców, czy ich politycznej świadomości powoduje, że analiza postawy względem współczesnej demokracji wymaga znacznie większej i bardziej kompleksowej analizy. Zestawienie historycznych wyników badania opinii publicznej nie idzie w parze z zestawieniem stanu demokracji oraz postrzegania demokracji w danym momencie historycznym.

Podsumowanie

Odpowiadając na zawarte na wstępie pytania badawcze należy przede wszystkim zwrócić uwagę na historyczny kontekst tworzonych idei politycznych, demokracja i jej zrozumienie stanowi wypadkową momentu historycznego, który opisuje. Konsolidacja demokracji to pojęcie symptomatyczne dla okresu, w którym kierunek przemian demokratycznych zwrócony był tylko w jedną stronę. Trudniejszym zadaniem jest odpowiedź na pytanie co do realności istnienia dekonsolidacji demokracji. Perspektywa badawcza nie pozwala na przywołanie dowolności interpretacyjnej względem danych empirycznych jako głównego powodu sporu. Być może różnorodne odczytanie sentymentów społecznych względem demokracji niewiele mówi nam o politycznych sporach, lecz o tym, że idea ta, stanowiąc swego rodzaju *puste znaczące*, przybrała wiele interpretacji zaspakajających roszczenia różnorodnych grup społecznych. Taka perspektywa kwestionuje sprowadzanie oceny stanu współczesnych demokracji jedynie do rezultatu badania opinii publicznej, gdyż te mogą być całkowicie zniekształcone przez błędny interpretacyjny czy różnicę oczekiwań społecznych. Tym samym można stwierdzić, że dla poprawnej oceny rzeczywistego stanu demokracji potrzebna byłaby wnikliwsza analiza politologiczna oparta na badaniu intelektualnych treści współczesnych argumentów politycznych i zestawienia ich z badaniami empirycznymi. Dzięki takiemu podejściu badawczemu widoczny byłby kontekst odpowiedzi, narracja nadająca ich znaczenie oraz źródła oceny wartości demokratycznych.

Podobnie należy odpowiedzieć na pytanie o to czy koncepcja dekonsolidacji demokracji spełnia wymogi politycznego realizmu względem tego jak odczytuje ona ideę demokracji. W tym wypadku należy stwierdzić, że autorzy koncepcji dekonsolidacji przyjmują idealistyczną perspektywę, rozumiejąc demokrację jako zbiorczą realizację programów politycznych świadomie wybranych przez obywateli. Przyjęcie takiego odczytania idei demokracji niesie za sobą znaczący błąd poznawczy. Trudno jest oczeki-

wać poparcia dla demokracji w sytuacji gdy interpretacja jej znaczenia przeciwstawia jej podstawowe wartości.

Podsumowując, perspektywa stosowania empirycznych badań dotyczących zachowań wyborczych czy badań opinii publicznej na potrzeby opisu normatywnego kształtu wartości demokratycznych może znacząco zniekształcić ich znaczenie. Daleko idące wnioski stwierdzające, że wraz ze zmianami społecznymi obejmującymi ograniczenie wydatków państwowych, wzrost imigracji oraz masowa komunikacja wzmacnia poparcie dla autorytarnych rozwiązań mogą wynikać z przyjęcia zmiennych, których idealistyczne znaczenie nie spełnia wymogu realności i tym samym zniekształca perspektywę badawczą, sugerując stopniowe porzucanie wartości demokratycznych.

Bibliografia

- Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A., Yared P. (2008), *Income and Democracy*, „The American Economic Review”, vol. 98, nr 3, s. 808–842, JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/29730096>.
- Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A., Yared P. (2009), *Reevaluating the modernization hypothesis*, „Journal of Monetary Economics”, vol. 56, nr 8, s. 1043–1058, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2009.10.002>.
- Acemoglu D., Naidu S., Restrepo P., Robinson J. A. (2018), *Democracy Does Cause Growth*, „Journal of Political Economy”, vol. 127, nr 1, s. 47–100, DOI: <https://doi.org/10.1086/700936>.
- Achen C. H., Bartels L. M. (2016), *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*, Princeton University Press, Princeton.
- Alexander A., Welzel C. (2017), *The myth of deconsolidation: Rising liberalism and the populist reaction*, „ILE Working Paper Series”.
- Antoszewski A. (2004), *Konsolidacja demokracji*, w: *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Atla 2, Wrocław.
- Bagg S. (2018), *The Power of the Multitude: Answering Epistemic Challenges to Democracy*, „American Political Science Review”, vol. 112, nr 4, s. 891–904, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055418000527>.
- Bartels L. M. (2008), *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*, Princeton University Press, Princeton.
- Beetham D. (1994), *Conditions for Democratic Consolidation*, „Review of African Political Economy”, vol. 21, nr 60, s. 157–172.
- Besley T., Kudamatsu M. (2006), *Health and Democracy*, „American Economic Review”, vol. 96, nr 2, s. 313–318, DOI: <https://doi.org/10.1257/000282806777212053>.
- Bevir M., Rhodes R. A. W. (2006), *Teoria interpretacjonistyczna*, w: *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Bollyky T. J., Templin T., Cohen M., Schoder D., Dieleman J. L., Wigley S. (2019), *The relationships between democratic experience, adult health, and cause-specific mortality in 170 countries between 1980 and 2016: an observational analysis*, „The Lancet”, vol. 393, nr 10181, s. 1628–1640, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30235-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30235-1).
- Dahl R. A. (2012), *Demokracja i jej krytycy*, tłum. S. Amsterdamski, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- de Haan J., Sturm J.-E. (2003), *Does more democracy lead to greater economic freedom? New evidence for developing countries*, „European Journal of Political Economy”, vol. 19, nr 3, s. 547–563, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00013-2).

- Diamond L. (1992), *Economic Development and Democracy Reconsidered*, „American Behavioral Scientist”, vol. 35, nr 4–5, s. 450–499, DOI: <https://doi.org/10.1177/000276429203500407>.
- Diamond L. (1994), *Rethinking civil society: Toward democratic consolidation*, „Journal of Democracy”, vol. 5, nr 3, s. 4–17.
- Doorenspleet R. (2018), *Rethinking the Value of Democracy. A Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, Londyn.
- Foa R. S., Mounk Y. (2016), *The danger of deconsolidation: The democratic disconnect*, „Journal of Democracy”, vol. 27, nr 3, s. 5–17.
- Foa R. S., Mounk Y. (2017), *The signs of deconsolidation*, „Journal of Democracy”, vol. 28, nr 1, s. 5–15.
- Foa R. S., Mounk Y. (2019), *Youth and the populist wave*, „Philosophy & Social Criticism”, vol. 45, nr 9–10, s. 1013–1024, DOI: <https://doi.org/10.1177/0191453719872314>.
- Fukuyama F. (2009), *Koniec historii*, tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Gerring J., Thacker S. C., Alfaro R. (2012), *Democracy and Human Development*, „The Journal of Politics”, vol. 74, nr 1, s. 1–17, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022381611001113>.
- Gilman N. (2003), *Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Grayling A. C. (2017), *Democracy and its Crisis*, Oneworld Book, Londyn.
- Haggard S., Kaufman R. R. (2016), *Democratization During the Third Wave*, „Annual Review of Political Science”, vol. 19, nr 1, s. 125–144, DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-042114-015137>.
- Hegre H. (2014), *Democracy and armed conflict*, „Journal of Peace Research”, vol. 51, nr 2, s. 159–172, DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343313512852>.
- Holmes S., Krastew I. (2020), *Światło, które zgasło. Jak Zachód zawiódł swoich wyznawców*, tłum. A. Paszkowska, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Houle C. (2009), *Inequality and Democracy: Why Inequality Harms Consolidation but Does Not Affect Democratization*, „World Politics”, vol. 61, nr 4, s. 589–622, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0043887109990074>.
- Huntington S. P. (1995), *Trzecia fala demokracji*, tłum. A. Dziurdzik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Inglehart R. (2016), *The danger of deconsolidation: how much should we worry?*, „Journal of Democracy”, vol. 27, nr 3, s. 18–23.
- Keane J. (2020), *The New Despotism*, Harvard University Press, Cambridge.
- Levitsky S., Ziblatt D. (2018), *Tak umierają demokracje*, tłum. O. Łabendowicz, Fundacja Liberté!, Łódź.
- Lewandowski A. (2024), *Kryzys demokracji jako proces: Od kryzysu zaufania do destrukcji instytucji*, „Politeja”, vol. 21, nr 3(90), s. 65–84, DOI: <https://doi.org/10.12797/Politeja.21.2024.90.03>.
- Lijphart A. (1969), *Consociational Democracy*, „World Politics”, vol. 21, nr 2, s. 207–225, DOI: <https://doi.org/10.2307/2009820>.
- Lijphart A. (1984), *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, Yale University Press, New Haven, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1ww3w2t>.
- Lijphart A. (2012), *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven.
- Linz J. J. (1978), *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

- Linz J. J. (1990), *Transitions to Democracy*, „The Washington Quarterly”, vol. 13, nr 3, s. 143–164, DOI: <https://doi.org/10.1080/01636609009445400>.
- Linz J. J., Stepan A. (1996), *Toward consolidated democracies*, „Journal of Democracy”, vol. 7, nr 2, s. 14–33, DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1996.0031>.
- Lipset S. M. (1959), *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*, „The American Political Science Review”, vol. 53, nr 1, s. 69–105, DOI: <https://doi.org/10.2307/1951731>.
- Mishler W., Rose R. (2002), *Learning and re-learning regime support: The dynamics of post-communist regimes*, „European Journal of Political Research”, vol. 41, nr 1, s. 5–36, DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00002>.
- Mounk Y. (2019), *Lud kontra demokracja. Dlaczego nasza wolność jest w niebezpieczeństwie i jak ją ocalić*, tłum. K. Gucio, Fundacja Kultury Liberalnej, Warszawa.
- Norris P. (2017), *Is Western democracy backsliding? Diagnosing the risks*, „HKS Faculty Research Working Paper Series”, RWP17-012.
- Norris P., Inglehart R. F. (2019), *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, Cambridge, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108595841>.
- O'Donnell G. (1996), *Illusions about consolidation*, „Journal of Democracy”, vol. 7, nr 2, s. 34–51.
- O'Donnell G., Schmitter P. C. (1986), *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Przeworski A., Limongi F. (1993), *Political Regimes and Economic Growth*, „The Journal of Economic Perspectives”, vol. 7, nr 3, s. 51–69, JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/2138442>.
- Przeworski A., Limongi F. (1997), *Modernization: Theories and Facts*, „World Politics”, vol. 49, nr 2, s. 155–183, JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/25053996>.
- Putnam R. D. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Rousseau D. (2005), *Democracy and War Institutions, Norms, and the Evolution of International Conflict*, Stanford University Press, Stanford.
- Runciman D. (2019), *Jak kończy demokracja*, tłum. S. Żuchowski, Fundacja Kultury Liberalnej, Warszawa.
- Russett B., Oneal J. R. (2001), *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, W.W. Norton, New York.
- Sabl A. (2015), *The Two Cultures of Democratic Theory: Responsiveness, Democratic Quality, and the Empirical-Normative Divide*, „Perspectives on Politics”, vol. 13, nr 2, s. 345–365, DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592715000079>.
- Safaei J. (2006), *Is Democracy Good for Health?*, „International Journal of Health Services”, vol. 36, nr 4, s. 767–786, DOI: <https://doi.org/10.2190/6V5W-0N36-AQNF-GPD1>.
- Schedler A. (1998), *What is democratic consolidation?*, „Journal of Democracy”, vol. 9, nr 2, s. 91–107.
- Schumpeter J. A. (1995), *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, tłum. M. Rusiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Timoneda J. C. (2021), *Wealth wars: how productivity gaps explain democratic erosion in advanced economies*, „European Political Science Review”, vol. 13, nr 4, s. 506–527, DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773921000229>.
- Urbaini N. (2014), *Democracy Disfigured: Opinion, Truth, and the People*, Harvard University Press, Cambridge.
- Voeten E. (2017), *Are people really turning away from democracy?*, „Journal of Democracy (Web Exchange)”, <https://www.journalofdemocracy.org/online-exchange-democratic-deconsolidation/>.

The Last Wave of Democracy? Contemporary Concept of Deconsolidation of Democracy and Its Critiques

Summary

The article examines the validity of the thesis regarding the ongoing process of democratic deconsolidation, a phenomenon characterized by the weakening of democratic values in established Western democracies. It seeks to understand whether this represents a systemic shift or a temporary decline in public confidence in democratic ideals. The research questions include: is the deconsolidation of democracy a lasting trend or a transient challenge, and also what are the critiques and counterarguments to the concept of deconsolidation?

The analysis begins with a review of democratic consolidation as a theoretical construct, highlighting its evolution and historical underpinnings. Drawing on contemporary critiques, the paper analyses key arguments from proponents like Foa and Mounk, who suggest a growing detachment from democracy among younger generations. The methodology involves reviewing empirical data from sources like the World Values Survey to assess public attitudes toward democracy.

Key findings indicate that while younger generations express scepticism toward traditional democratic values, this may not uniformly signify a rejection of democracy itself but rather a reevaluation of its frameworks. Furthermore, the critique of deconsolidation emphasizes generational shifts, evolving definitions of democracy, and the role of socio-economic factors.

The conclusions suggest that deconsolidation, although highlighting significant challenges, requires a nuanced analysis, especially as its definition of democracy relates to an idealistic perspective not reflected in socio-political realities.

Key words: consolidation of democracy, deconsolidation of democracy, democracy, democratization, modernization theory, political realism

Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Łukasz Dulęba

Data curation (Zestawienie danych): Łukasz Dulęba

Formal analysis (Analiza formalna): Łukasz Dulęba

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Łukasz Dulęba

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Łukasz Dulęba

Competing interests: The author have declared that no competing interests exist

(Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)